

ГУМОР ТА САТИРА. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ ДЖЕРОМА К. ДЖЕРОМА «ТРОЄ В ОДНОМУ ЧОВНІ»

Стаття присвячена особливостям англійського гумору та сатири, зображених у творі Джерома К. Джерома «Трое в одной лодке» та переданих у їх перекладах. Було розглянуто 100 прикладів та їх переклади українською мовою, здійснені Ю. Лісняком (1974) та О. Якушиком (2011), а також були виділені та проаналізовані шляхи й особливості перекладу головних способів творення комічного.

Ключові слова: гумор, сатира, переклад, комізм ситуації, гіперболізація, лінгвістичний аналіз, контекстуальний аналіз, порівняльний перекладознавчий аналіз.

Статья посвящена особенностям английского юмора и сатиры, изображенных в произведении Джерома К. Джерома «Трое в одной лодке» и их передаче в переводах. Было рассмотрено 100 примеров и их переводы на украинский язык, сделанные Ю. Лисняком (1974) и О. Якушиком (2011), а также были выделены и проанализированы пути и особенности перевода главных способов создания комического.

Ключевые слова: юмор, сатира, перевод, комизм ситуации, гиперболизация, лингвистический анализ, контекстуальный анализ, сравнительный переводоведческий анализ.

The article covers the peculiarities of English humor and satire which are depicted in the work of Jerome K. Jerome «Thee Men in a Boat» and their transference in translations. There were 100 examples and their translations into Ukrainian language chosen and examined. They were made by Lisnyak (1974) and Yakushik (2011). There were also highlighted and analyzed methods and peculiarities of translations of main ways of creation of humor.

Key words: humor, satire, translation, comic situation, hyperbolization, linguistic analysis, contextual analysis, comparative translational analysis.

Незважаючи на те, що гумор та сатиру можна сплутати, вони мають принципові відмінності одне від одного. Якщо говорити умовно про ці два поняття, то від гумору сатира принципово відрізняється природою та смислом сміху. У той час як для гумору сміх – самоціль, то для сатири сміх – засіб розвінчання недоліків, зброя бичування людських вад та пороків, проявів соціального зла. Якщо гумор зазвичай припускає двоїсте ставлення до свого предмета, адже навіть у тому, що осміюється, може бути щось позитивне та прекрасне, то сатира відрізняється беззастережним його неприйняттям. Саме через це, на відміну від гумору, який по суті поблажливий та умиротворений, сатирі притаманні суворість і тенденційна пристрасть. У більш широкому масштабі гумор є запереченням окремого та другорядного в явищі, а сатира – це заперечення загального, головного [1].

При описуванні феномену комічного можна також використовувати таке поняття, як «мовна гра» – свідоме маніпулювання мовою, що побудоване якщо не на аномальності, то принаймні незвичності мовних засобів. Мета мовної гри – досягнення комічного

ефекту за допомогою мовного жарту. Щодо самої мови комічного, то її можна охарактеризувати як яскраву, колоритну та експресивну. До того ж, існує деяка історично сформована тенденція в гуморі, яка властива конкретно тій чи іншій національності [2].

Важливо та необхідно знати, яким чином гумор і комічний елемент проявляють себе в перекладі. Існує багато напрямів у перекладі гумористичного компонента тексту та класифікацій гумору в лінгвістиці. Перш за все треба розуміти, що з усіх похідних мови гумор є найбільш культурно та ситуаційно специфічним [3], що привносить значні труднощі для його вторинного тлумачення та перекладу. Одним із прикладів можна назвати сатиру [4]. По-друге, гумор у розумінні реципієнта завжди суб'єктивний: комусь смішно, комусь – ні. Унаслідок цього комічний компонент тексту, зокрема такі форми, як гумор, іронія та сатира, можуть легко вислизнути в перекладача та залишитись незізнаними через особливості своєї структури.

По-третє, самі по собі системи мов абсолютно різні, наприклад, там, де структура однієї мови дає безмежні можливості для комічного варіювання, інша

мова залишається безсилою. І, нарешті, по-четверте, як уже зазначалося, сам характер гумору полягає не лише в думці, але й у її формі, адже дуже часто без необхідної форми гумор припиняє своє існування. Тому, коли в загальній теорії перекладу значну увагу приділяють інформативному змісту тексту та його адекватному перенесенню на іншу мову, конкретно в даному випадку ключову роль відіграватиме умова форми.

Щодо сатири, вона є способом та прийомом подачі інформації художнього матеріалу в текстах різних жанрів. Класичне визначення акцентує, що в сатирі дійсність як деяка недосконалість протиставляється ідеалу як вищій реальності, розкриваючи механізм дії цього алгоритму – оскільки, спростовуючи стереотипи, сатирик доказом від супротивного логічно підводить читача до усвідомлення істини [5].

Розглянемо найяскравіші приклади гумору та сатири в творі Джерома К. Джерома «Троє в одному човні». Комізм ситуації є найбільш використовуваним у цьому творі способом творення комічного.

In the present instance, going back to the liver-pill circular, I had the symptoms, beyond all mistake, the chief among them being «a general disinclination to work of any kind» [6].

Однак це все між іншим, а тепер, як вірити тій рекламі печінкових пілюль, у мене були незаперечні симптоми захворювання печінки, серед яких головний – «гостра нехтіть до будь-якої праці» [7].

Що ж до теперішньої ситуації, якщо повернутися до вкладки до пігулок для печінки, то без сумніву, у мене є всі симптоми, що в ній описані, а основний з них – «загальне небажання виконувати будь-яку роботу» [8].

Цей приклад є саркастичним та висміює те, як деякі люди вишуковують різні способи уникнути праці, іноді вигадуючи собі хвороби. Видно, що виробники користуються цим та вказують подібні симптоми для підвищення рівнів продажу своїх товарів. Для надання більшої комічності, Ю. Лісняк усунув науковий термін «disinclination» та замінив на «нехтіть». О. Якушик же надав цій фразі більш офіційного забарвлення, переклавши як «загальне небажання».

«Hark! do you not hear? Is it but the mermaids singing deep below the waving waters; or sad spirits, chanting dirges for white corpses, held by seaweed?» Harris would take you by the arm, and say: «I know what it is, oldman; you'vegot a chill» [9].

«Слухай! Невже не чуєш? Це, мабуть, русалки співають у глибинах або ж сумні духи тужать над білими тілами утоплених, заплутаними у водоростях!»

Він візьме вас під руку й відкаже: «Я знаю, що це таке. В тебе гарячка, ти, мабуть, застудився» [10].

– Послухай! Ти чуєш? То, мабуть, русалки співають у морських глибинах. А може, це засмучені духи співають псалмів над невинними потопельниками, що заплутались у морських водоростях? – Гарріс би взяв вас під руку і сказав: «Я знаю, що це таке, мій друже: ти застудився» [11].

У цьому випадку комізм ситуації заснований на різкому переході від опису переповненого метафорами на

звичайну фразу, яка ніби «спускає» із небес на землю, повертаючи до реальності та забезпечуючи той різкий елемент, що викликає у читачів гумористичну реакцію. Єдине, що змінив перекладач – це опустив звертання «oldman», що є типовим для англомовних носіїв, але не настільки широко вживане в прямому значенні в українській мові. Другий перекладач зберіг це звертання, переклавши його як «мій друже», що можна вважати еквівалентом, але речення знов роздріблені.

The remaining four passengers sat on for a while, until a solemn-looking man in the corner, who, from his dress and general appearance, seemed to belong to the undertaker class, said it put him in mind of dead baby; and the other three passengers tried to get out of the door at the same time, and hurt themselves [12].

Реюта четверо пасажирів якийсь час сиділи на своїх місцях, поки не озвався з кутка поважний чоловік, вбранням і всім виглядом схожий на власника похоронного закладу. Він сказав, що йому це нагадує трупи немовляти; тоді троє пасажирів одночасно кинулись до дверей із таким поспіхом, що аж зіткнулися там [13].

Четверо пасажирів, що залишилися, ще деякий час сиділи, поки похмурого вигляду чоловік, який сидів у кутку і, судячи з одягу та всієї зовнішності, мав стосунок до поховального бюро, не сказав, що йому це нагадує мертве дитя. Після цього троє з них спробували одночасно дістатися до дверей і понабивали собі гулі [14].

У цьому уривку ми бачимо комізм ситуації. Через те, що чоловік виглядав як працівник похоронного закладу, його шокуючим словам повірили усі пасажирі та прийшли у збентеження. До того ж, перший перекладач розбив одне речення автора на два. Крім того, в оригіналі чоловік називається людиною, що якимось пов'язана з похоронною справою, а в перекладі він стає власником такого закладу, але комізм збережено. Другий перекладач ближче до оригіналу близько переклав момент, пов'язаний із цим чоловіком, сказавши, що він лише має відношення до бюро, а також переклав «hurtthemselves» як «понабивали собі гулі», що надало більшої комічності.

Також у тексті-оригіналі застосовується такий спосіб створення комічного як різноманітні грубі та просторічні слова.

«Doesn't anybody in the whole house know where my coat is? I nevercameacrosssuch a setinallmylife – upon my word I didn't. Six of you! – and you can't find a coatthat I put down not five minutes ago! Well, of all the –» [15].

– Невже ніхто в цілому домі не знає, де мій піджак? Зроду це не бачив такої безголової компанії, слово честі, не бачив. Шестеро вас – і не можете знайти піджака, хоч я його лише п'ять хвилин як скинув! Таких, як ви, мабуть... [16].

– Хто-небудь у цьому будинку знає, де мій піджак? Ну що за сімейка! Присягаюсь, я ще такої не бачив. Вас шестеро, і ви не можете знайти піджака, якого я зняв не далі, як п'ять хвилин тому. Оце так! [17].

Переклад цього уривка пов'язаний деякою мірою не тільки з гумористичним, але й з іронічним моментом. Дядько Поджер лається на своїх помічників, які все ж йому не потрібні, за те, що вони не можуть знайти його власний піджак. Якби уривок був перекладений дослівно, повний зміст було б неможливо донести. У першому перекладі за допомогою таких фраз як «зроду ще не бачив» та «безголова компанія», а особливо ключового вигуку дядька «таких як ви, мабуть» контекст набуває більшої реалістичності та жвавих рис. Але в другому перекладі мова дядька занадто пом'якшена, тож комічність втрачається.

«Here! what are you up to?» you call out. «What are YOU up to?» he retorts; «leggo, can't you?» «Don't pull it; you've got it all wrong, you stupid ass!» you shout [18].

– Слухай, що ти там робиш? – гукаєте ви. – А ти що робиш? – відрубєє він. – Попусти-но! – Не тягни! Ти все мені зіпсував, йолопе! – кричите ви.^[19]

– Що ти робиш! Нездара! – вигукуєте ви. – Сам ти нездара! – відповідає він. – Ну, давай! – Та не тягни. Ти все робиш не так, тупий вісюк! – кричите ви [20].

Тут ми бачимо сталий вираз «to be up to», який не перекладається дослівно українською мовою, тож він був змінений на «що ти там робиш». До того ж, комізм забезпечується шляхом використання просторіччя «leggo», яке також не має прямого аналогу в українській мові, та лайливих слів. Переклад перероблений за нормами української мови, але комізм збережений завдяки використанню аналогів, близьких за змістом, особливо у випадку з «stupidass», який в українській мові набув би занадто грубої форми при прямому перекладі.

Гра слів та різні незвичні порівняння також широко використовуються для створення ефекту комічного.

«Now for breakfast we shall want a frying-pan» – (Harris said it was indigestible; but we merely urged him not to bean ass, and George went on) [21].

– Почнімо зі сніданку. – (Джордж завжди такий практичний). – Для сніданку нам буде потрібна сковорода... Гарріс зауважив, що сковорода – їжа не

дуже поживна, але ми гримнули на нього, щоб не клеїв дурня, і Джордж повів далі [22].

– Почнімо зі сніданку. (Джордж справді практичний). Отже, для сніданку нам знадобиться сковорідка (Гарріс сказав, що вона не перетравлюється, але ми просто попросили його не бути вісюком, і Джордж продовжив) [23].

Тут гумор побудовано на грі слів, адже насправді сковорідка була потрібна для приготування сніданку, а не для того, щоб її їсти. Обидва перекладачі трохи розширили текст, додавши, що Джордж відрізняється практичністю, також другий перекладач зберіг графічне виділення дужками, але в цілому цей момент вдалося передати.

Отже, у даній статті розглядалось, яким чином будувється гумор та з яких складових формується сатира на основі твору «Трое в човні» і його перекладів. Перекладач має передавати прагматичний аспект змісту шляхом його переадресування україномовному читачеві з урахуванням тієї реакції, котру має викликати текст.

Маючи справу з гумористичним твором, завдання перекладача було ускладнено тим, що існують різниці між культурою носіїв мови-оригіналу та мови-перекладу. Також складність для перекладача становило завдання зблизити якомога ближче дві різні мови та дві культури, а також донести до українського читача гумор як основоположний елемент даного художнього твору. Крім того, треба брати до уваги психологічний аспект творення гумору та комічного.

Незважаючи на підвищені вимоги до гумористичного тексту, більшість із поданих у практичній частині прикладів були перекладені дуже близько до оригіналу. Інформаційний зміст було збережено, а також перекладачі забезпечили адекватне перенесення комічних елементів тексту. Загалом гумор засновувався на комічності ситуації, незвичних порівняннях або використанні грубих та просторічних слів. Також при перекладі варто брати до уваги такі аспекти гумору, як його сприйняття та те, що гумористичним є явищем психологічного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фененко Н. А. Комическое в тексторигинала и перевода / Н. А. Фененко // Вестник Воронежского государственного университета. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – 2005. – № 2. – 9 с.
2. Россельс В. Переклад та національна своєрідність оригіналу : питання художнього перекладу / В. Россельс. – М., 1955. – 214 с.
3. Wallace C. Translating Laughter : Humour as a Special Challenge in Translating the Stories of Ana Lydia Vega / C. Wallace. – Journal of the Midwest Modern Language Association, 35.2. – P. 75.
4. Raphaelson-West D. S. On the Feasibility and Strategies of Translating Humor / D. S. Raphaelson-West. – Meta-Translator Journal. – 1989. – 34 (1). – P. 130.
5. Болдырева Л. М. Стилистические потенции фразеологических единиц в области юмора, иронии и сатиры / Л. М. Болдырева // Вопросы лексикологии германских языков. – М., 1979. – 50 с.
6. Jerome K. Jerome. Tree Men in a Boat / Jerome K. Jerome. – М. : Менеджер, 2001.
7. Джером К. Джером. Трое в човні / Джером К. Джером ; [переклад Ю. Лісняк]. – К. : Дніпро, 1974.
8. Джером К. Джером. Трое в човні / Джером К. Джером ; [переклад О. Якушик]. – К. : Країна мрій, 2011.
9. Див. пос. 6.
10. Див. пос. 7.
11. Див. пос. 8.
12. Див. пос. 6.
13. Див. пос. 7.
14. Див. пос. 8.
15. Див. пос. 6.

16. Див. пос. 7.
17. Див. пос. 8.
18. Див. пос. 6.
19. Див. пос. 7.
20. Див. пос. 8.
21. Див. пос. 6.
22. Див. пос. 7.
23. Див. пос. 8.

МОВЛЕННЄВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРСОНАЖІВ У П'ЄСІ БЕРНАРДА ШОУ «ПІГМАЛІОН» ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇЇ У ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглянуто особливості перекладу п'єси Бернарда Шоу «Пігмаліон», а саме – способи та проблеми перекладу кокні, використання суржика та графічного транскрибування. Особливість цієї статті полягає в тому, що в наш час дуже мало вдалих україномовних перекладів цієї п'єси. Адже фонетиці в українській мові ніколи не відводилася така велика соціальна роль, як в англійській. Автор робить порівняння двох україномовних перекладів п'єси Б. Шоу «Пігмаліон», використовуючи переклади О. Мокровольського та М. Павлова. Описує труднощі перекладу та характерні особливості лондонського міського просторіччя кокні.

Ключові слова: переклад, кокні, просторіччя, суржик, діалект, ідіолект, графічне транскрибування.

В статье рассмотрены особенности перевода пьесы Бернарда Шоу «Пигмалион». А именно способы и проблемы перевода кокни, использование суржика и графического транскрибирования. Особенность этой статьи заключается в том, что в наше время очень мало удачных украиноязычных переводов этой пьесы. Ведь фонетике в украинском языке никогда не отводилась такая большая социальная роль, как в английском. Автор делает сравнение двух украиноязычных переводов пьесы Б. Шоу «Пигмалион», используя переводы О. Мокровольского и М. Павлова. Описывает трудности перевода и характерные особенности лондонского городского просторечия кокни.

Ключевые слова: перевод, кокни, просторечия, суржик, диалект, идиолект, графическое транскрибирование.

The article focuses on the features of translation of the play by B. Show «Pygmalion». Namely methods and problems of Cockney's translation and use of the graphic transcription. The peculiarity of this article is that nowadays we have only few successful Ukrainian translation of this play. Because in Ukrainian language to phonetics was never assigned such a large social role as in English language. The author makes a comparison of two Ukrainian translations of B. Shaw's play «Pygmalion», namely use translation of O. Mokrovolsky and M. Pavlov. Describes difficulties of translation and peculiarities of London vernacular Cockney.

Key words: translation, Cockney, vernacular, dialect, idiolect, graphic transcription.

Як не дивно, питання перекладу драматичних творів та, зокрема, п'єси Б. Шоу «Пігмаліон» сьогодні є ще не вирішеними. Головним чином це пов'язано з різноплановістю та браком досліджень, до того ж фонетиці в українській мові ніколи не відводилася така велика соціальна роль, як в англійській. Тому метою даної статті є визначення особливостей перекладу драми на прикладі п'єси Б. Шоу «Пігмаліон» і двох її перекладів українською мовою, виконаних О. Мокровольським та М. Павловим.

М. Павлов зізнається, що при перекладі було досить важко зберегти ті самі ознаки мовних порушень, що притаманні лондонському кокні. Адже фонетиці в українській мові ніколи не відводилася така велика соціальна роль, як в англійській.

На перший погляд може здатися, що найзручнішим засобом відтворення соціального забарвлення Елізино ідіолекту є застосування українського суржика, адже він справді є якнайповнішим соціальним відповідником лондонського кокні. Однак, не слід забувати, що суржик – це суміш двох близьких мов, а кокні – соціально знижений варіант у межах однієї мови – англійської. Крім того, суржик є надто національним феноменом, аби вільно вживати його як засіб перекладу кокні, який теж, до речі, є глибоко національною культурною реалією.

Для відображення фонетичних особливостей мови Елізи Дуліттл Б. Шоу використовує так звану «орфографічну транскрипцію»: